

УДК 78.07+37.014.7(477.62)

Л.В. Книшева

ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ДОНЕЦЬКОГО ОБЛАСНОГО ВІДДІЛЕННЯ МУЗИЧНО-ХОРОВОГО ТОВАРИСТВА УРСР ТА ЙОГО РОЛЬ У СТАНОВЛЕННІ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ ДОНЕЧЧИНИ 1960-1970 РР. ХХ СТ.

Сучасний стан освіти в Україні привертає увагу багатьох вітчизняних науковців, що зумовлено процесами євроінтеграції молодшої держави та участю в Болонському процесі. Але ж розуміння та планування подальшого розвитку освіти неможливе без усвідомлення її національних рис та дослідження історичної ретроспективи. Тому вивчення музично-освітньої діяльності творчих товариств різних регіонів України є актуальною темою. Об'єкт дослідження – освітня діяльність Донецького обласного відділення Музично-хорового товариства УРСР.

Мета статті полягає у виявленні культурно-просвітницького значення діяльності Товариства у регіоні та актуальності його існування в мистецькому просторі Донеччини на основі введення до наукового обігу архівних матеріалів (що й складає наукову новизну даної публікації).

Культурно-мистецьке життя та розвиток музичної освіти на Донеччині висвітлено у наукових розробках Т. Гердової, О. Журавльової, Т. Кіреєвої, Ю. Стуканової, О. Стяжкіної, А. Торби, О. Ущипівської, але, в той же час, у них бракує вивчення діяльності в області Музично-хорового товариства у 1960-70-ті роки.

Музично-хорове товариство (спочатку – Хорове, потім – Музичне) є установою, що з повоєнних років діяла як наступник Музичного товариства ім. М. Леонтовича та продовжує існування під назвою Всеукраїнської музичної спілки України. Його «Архівна спадщина є малодослідженою сторінкою української культури. Звернення до цієї теми пояснюється необхідністю здобуття нових знань, що максимально інформативно й історично адекватно висвітлюють зміст тогочасних реалій, пов'язаних із цим угрупованням. Вимагає й переоцінки тенденційних положень та традиційних стереотипів, сформованих за радянських часів, котрі тривалий час деформували уявлення про Музичне товариство ім. М. Леонтовича» [1; 3].

Вагомим дослідженням діяльності Товариства у 20-ті роки ХХ століття є монографія О. Бугаєвої, що базується переважно на архівних фондах Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. Вивчення та аналіз архівних матеріалів обласних відділень Товариства більш пізнього періоду, що зберігаються у фондах Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтв України, здатні виявити невідомі шляхи розвитку музичної освіти та культури різних регіонів країни.

Культурна ситуація на Донеччині у другій половині ХХ ст. виявилася обумовленою етнічним розмаїттям великого прошарку робітничого класу, нестачею єдності культурних традицій та морально-естетичних ідеалів. Виправлення ситуації було можливим лише за умов масового охоплення населення мистецько-просвітницьким рухом. «Культурно-мистецьке життя Донецької області у першій половині 60-х років ХХ ст. було згуртовано біля професійних, аматорських і культурно-освітніх закладів, серед яких 24 музичні школи з семирічним терміном навчання, 12 шкіл загальної музичної освіти» [2; 187].

У 1962 році мережа дитячих музичних шкіл України налічувала 296 закладів із загальною кількістю учнів – 70 тис., вже у 1968 році ці цифри збільшилися до 540 та 130 тис. відповідно. Однак, музичним навчанням було охоплено лише 4% дітей шкільного віку, тому що державні музичні школи, в силу різних економіко-політичних причин, були неспроможні забезпечити широке охоплення дітей музичною освітою [4]. Тому важливого соціокультурного значення на шляху естетичного виховання населення в Україні, в тому

числі і Донеччині, набули музичні студії, музичні класи та музичні школи Музично-хорового товариства України. Ці заклади базувалися у загальноосвітніх школах, клубах, Палацах піонерів та були необхідним доповненням до загальної освіти. Їх покликання – не тільки навчання гри на інструменті, а й розвиток художнього мислення й розуміння музики, формування творчих здібностей і смаків, морального образу школярів.

Важливим підґрунтям для створення мережі музичних шкіл паралельно з Міністерством культури УРСР виявився жахливий стан професійної підготовки вчителів співу для загальноосвітніх шкіл. На 34 тис. загальноосвітніх шкіл України припадало лише 8 тис. вчителів музики і співу. Причина полягала у тому, що більшість музичних шкіл Міністерства культури розташовані в містах, отже, двері для музичного навчання обдарованих дітей сільської місцевості зачинені. Як правило, міське населення нехтувало професією сільського вчителя співу, абітурієнтами педучилищ та педінститутів були найслабкіші учні музичних шкіл. Такі обставини ставили під загрозу розвиток культури сільського населення – вчитель співу вважався передовою людиною на селі [4]. Але ж Міністерство культури вважало несанкціонованим створення Музично-хоровим товариством музичних шкіл, що призвело до тривалого листування між керівниками цих інстанцій. Музичні школи товариства організовувалися відповідно до Статуту цієї установи за постановами Президій обласних відділень товариства і мали завданням дати дітям шкільного віку загальну музичну освіту, підготувати найбільш обдарованих учнів до вступу до музичних училищ, муз-педучилищ, культосвітніх училищ тощо.

Як зазначено у Статуті, «Музичні школи Товариства створювалися на базі загальноосвітніх шкіл при наявності можливості забезпечення нормального навчального процесу (музичного інструментарію, приміщення). До музичних шкіл на відділи фортепіано та смичкових інструментів приймалися діти віком 7-10 років; на баян та акордеон – 9-13 років, які мали музичні дані та були позбавлені фізичних вад. Навчання у музичних школах Товариства було восьмирічним на фортепіано та скрипці, шестирічним на баяні й акордеоні і проводилося за програмою музичних шкіл Міністерства культури УРСР зі збільшенням кількості навчального часу для вивчення хорової справи (диригування, хорознавство). Участь учнів у дитячих хорах шкіл є обов'язковою» [3; 2].

«Музичні школи Товариства створювалися на засадах повної самоолати, за рахунок коштів батьків. Педагогами цих шкіл могли бути особи (в тому числі і вчителі музики загальноосвітніх шкіл), що мали закінчену вищу, середню музичну, а також музично-педагогічну освіту. Педагогічний персонал шкіл повинен був брати обов'язкову участь у позашкільній та культурно-масовій роботі загальноосвітніх шкіл, будинкоуправлінь, колгоспів, радгоспів за планом, погодженим між організацією та Президією районного відділення Товариства» [3; 3].

У 1969 році кількість учнів музичних шкіл Донецького обласного відділення Товариства становила 600 осіб. У 1970-1971 роках музичні класи було відкрито у трьох навчальних закладах Донецька з загальною кількістю учнів – 401, що навчалися на фортепіанному, струнному і народному відділах; відкрито три філії вечірніх музичних шкіл, де навчалися 50 учнів. Викладачі цих закладів у більшості мали середню музичну освіту.

З 1 жовтня 1970 року музичну школу Товариства відкрито у Жданові (нині – Маріуполь) з філіями у загальноосвітній школі № 9 (60 учнів), № 36 та № 11 (70 учнів), № 10 (30 учнів), у міському Будинку піонерів та школярів (70 учнів). 15 школярів навчалися гри на скрипці, залишена частина учнів навчалася на фортепіано, баяні та акордеоні. У створеній музичній школі працювали два хори, що постійно готували складні акапельні твори, брали участь у постановці дитячої опери «Лісові дива»; ансамблі баяністів та скрипалів; планувалося створення оркестру народних інструментів у загальноосвітній школі № 9. Усі філії школи використовували для навчання програми музичних шкіл п'ятирічок видані Міністерством культури УРСР за 1967 рік. У штаті школи було 28 викладачів, з них 4 – штатні, інші – сумісники, тільки двоє з вищою музичною освітою. Проводився набір у

підготовчу групу для дітей 6-7 років [5].

У 1971 році Донецьке обласне відділення Товариства контролювало 35 хорових колективів (з них 9 сільських) та здійснювало керівництво чотирма музичними школами: по одній школі у Донецьку та Жданові, двох шкіл і чотирьох філій – у Макіївці. При Будинку культури ім. І. Франка у Макіївці Товариство забезпечувало існування Університету культури для школярів. Такі Університети культури в Україні за високим рівнем викладацьких кадрів наближалися до Народних консерваторій. Метою роботи цих закладів стали набуття знань і навичок музичної роботи, ознайомлення з музичною культурою, підвищення кваліфікації вчителів співу загальноосвітніх шкіл, викладачів Музично-хорового товариства, працівників самодіяльних та дошкільних установ, пропагування кращих музичних творів. На вересень 1971 року планувалося відкриття у Донецьку диригентсько-хорової школи на базі загальноосвітньої школи № 3 [6].

У 1973-1974 навчальному році до відомства Музично-хорового товариства належало шість музичних шкіл. Школа № 1 м. Донецька розташовувалася у приміщенні Палацу культури ім. В. Леніна, школа № 2 – у Палаці культури ім. 20-річчя Перемоги, школа № 3 – у загальноосвітніх школах № 3 та № 18, школа № 4 – у приміщенні міського Палацу піонерів. Школа № 5 працювала в Макіївці на базі загальноосвітніх шкіл № 13 та № 15, музична школа № 1 м. Жданова розташовувалася у міському Палаці піонерів. Матеріально-технічна база шкіл забезпечувала досить професійний рівень існування. На той час інструментарій шкіл налічував 27 фортепіано, 20 баянів, 14 акордеонів, 9 програвачів, 7 фонотек. Нерідко школи використовували у роботі музичні інструменти тих закладів, у яких містилися [10]. Створені шкільні бібліотеки налічували до 100 примірників нотної та навчальної літератури.

У 1973 році спільно з Будинком працівника культури викладачі школи № 3 Донецька взяли участь у великому святковому концерті в с. Красне, на батьківщині С. Прокоф'єва, тісно співпрацювали з шефськими будівельними організаціями № 105 та № 117. Того ж року всі школи Товариства взяли участь в Обласному огляді-конкурсі хорових колективів, провели Тиждень дитячої музики. Загальна кількість учнів всіх шкіл становила 1062 особи, з яких 796 – навчалися на фортепіанному відділі, 254 – на народному, 12 – на струнно-смичковому.

Методична робота викладачів здійснювалася у формі доповідей та обговорення їх головних питань. Працівники шкіл Музично-хорового товариства створили у загальноосвітніх школах № 18 Донецька, № 15 Макіївки, № 36 Жданова хорові колективи та вокальні ансамблі, які постійно брали участь у святкових концертах у міському парку культури і відпочинку ім. О. Щербакова [10].

Музичній освіті широких верств населення сприяла і концертно-просвітницька діяльність Музично-хорового товариства. Донецьке відділення Товариства у 1973 році проводило серед учнів музичних шкіл конкурси комсомольської пісні, лекції-концерти «Із скарбниці світової музичної культури», конкурси на кращу пісню «Донецький край на будовах ІХ п'ятирічки», дано 27 міських концертів. У музичних школах працював «Музичний університет для батьків», де читалися лекції: «Як слухати і розуміти музику», «Роль і знання гам та етюдів», «Робота над домашнім завданням» [9]. Під патронатом Товариства 9 травня 1974 року у Жданові проводилося міське «Свято пісні», в якому брали участь колективи художньої самодіяльності Палаців культури та клубів, загальноосвітніх шкіл і профтехучилищ, музичних шкіл та музичного училища. Концерти у рамках цього заходу проведені у парках культури ім. А. Жданова, Г. Петровського, біля Палацу культури «Іскра», на водній станції треста «Азовстальбуд», у селищах Приморське та Старий Крим [11].

У співдружності з Обласним Будинком працівників культури Донецьке відділення Товариства організує «Музичний лекторій для учнівської молоді на 1974-1975 роки», який (за участю артистів Донецького театру опери та балету, обласної філармонії, студентів музично-педагогічного інституту, музучилища) проводила викладач Донецького музично-

педагогічного інституту Л. Громико. Лекторій присвячувався творчості композиторів РСФСР; було проведено також концерт-лекцію «Композитори Донбасу – рідному краю» за участю композиторів А. Водовозова, С. Мамонова, С. Ратнера [11].

Окрім Донецька та Жданова, рішеннями рад депутатів трудящих Дзержинська, Артемівська та Краматорська в 1971 році створені міські відділення Музично-хорового товариства. У 1973 році такі відділення з'явилися у Волновасі, Селідові, Торезі, Харцизьку, Дебальцеві, Ясинуватій, Червоноармійську, Шахтарську.

У 1983 році укладені угоди про творчу співдружність між Донецьким відділенням Музично-хорового товариства та Всесоюзним комсомольським будівництвом «Стан-3000» Жданівського заводу ім. Ілліча; Великоновоселківським районним колгоспом «Батьківщина» та Великоновоселківською дитячою музичною школою Товариства. Угода про концертно-шефську роботу викладачів та учнів Макіївської музичної школи серед воїнів Донецького гарнізону [7].

За роки свого існування як провідної музично-мистецької організації Музично-хорове товариство «впроваджувало новітні підходи у науково-теоретичній, організаційній та музично-просвітницькій діяльності: започатковувало творчі ініціативи, новітні форми адміністрування, виховання виконавських кадрів, проведення музично-освітніх заходів, конкурсів, фольклорно-етнографічних експедицій, творчих вечорів» [1; 28]. Обласними відділеннями Товариства постійно проводилися семінари з питань методики роботи з хорами, оркестрами, питань навчально-виховної роботи та поліпшення роботи підпорядкованих закладів. Відгуком на постанову Ради Міністрів 1970 року про відтворення та запровадження народних обрядів у побут і звичаї українського народу, відбулася організація Товариством дитячих оркестрів народних інструментів, які найбільш повно репрезентували колорит національної музики. Товариство гостро ставило питання щодо репертуару шкільних хорових колективів, у яких майже не виявлялося зразків класичного музичного мистецтва, народних, а саме українських народних пісень. Але пропагуючи теми та ідеї соціалістичної культури, діячі сфери музичної освіти зовсім випустили з уваги багатство національного фольклору.

Жорсткій критиці піддавалося проведення занять хорових колективів, яке зводилося до вивчення репертуару та не мало таких форм роботи, як бесіди про мистецтво, прослуховування грамзаписів, відвідування репетицій професійних хорових колективів. За статистичними даними, Музично-хорове товариство регулювало діяльність 42 тисяч хорових учнівських колективів та 12 тисяч оркестрів народних і духових інструментів по всій республіці. Розроблений Товариством факультативний курс музичного мистецтва викладався у 8,5 тис. шкіл країни [8]. Товариство ставило перед Урядом питання про направлення випускників до педінститутів за рахунок музичних училищ, щоб забезпечити сільську місцевість та художню самодіяльність професійними керівниками й викладачами [8]. Ці факти підтверджують глибоке смислове значення освітньої діяльності цієї установи в умовах культурної специфічності індустріального регіону. На жаль, музичним закладам Товариства не вдалося утримати статус музичних шкіл. 28 червня 1974 року на нараді Донецького відділення Музично-хорового товариства було оголошено розпорядження Міністерства культури про перейменування шкіл Товариства у музичні студії та музичні класи. Розпорядженням № 385 від 21 жовтня 1974 року щодо Обласного управління культури була призначена комісія з реорганізації навчальних закладів Музично-хорового товариства. У Жданові на базі студії Товариства створили філію державної музичної школи, музичні класи у загальноосвітніх школах було реорганізовано у музичні гуртки.

Отже, розвиток музичної освіти Донеччини у 1960-1970-ті роки ХХ ст. «протікав у руслі загальних процесів не лише розширення художньо-освітнього простору, а й виокремлення художньої освіти як безумовного чинника розвитку творчої особистості та суспільства» [2; 269]. Освітня діяльність Донецького відділення Музично-хорового товариства у ті роки характеризується двома тенденціями: «перша пов'язана з широкою і послідовною демократизацією музичної культури і зростанням аматорського руху через залучення міського і сільського населення до традицій хорового співу та оркестрового

музикування, а друга – з вихованням національних музичних кадрів і професіоналізацією музичного життя» [1; 16]. Незважаючи на утиски з боку влади, діяльність освітніх закладів Музично-хорового товариства на Донеччині внесла якісні зміни у професіоналізацію музичного життя краю, визначила нові пріоритети розвитку музично-освітньої діяльності, мистецьких традицій та культурного розвитку регіону.

Список використаної літератури та джерел

1. *Бугасва О. В.* Архівна спадщина Музичного товариства ім. М. Д. Леонтовича : монографія / О. В. Бугасва ; Нац. академія наук України ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; наук. ред. В. М. Даниленко. – К. : НБУВ, 2011. – 388 с.
2. *Ущапівська О. М.* Культурно-мистецьке життя Донеччини (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.) : монографія / О. М. Ущапівська. – К. : ПАРАМАН, 2011. – 480 с.
3. *ЦДАМЛМ.* – Ф. 635. – Оп. 1. – Спр. № 86. – 3 с.
4. *ЦДАМЛМ.* – Ф. 635. – Оп. 1. – Спр. № 129. – 53 с.
5. *ЦДАМЛМ.* – Ф. 635. – Оп. 1. – Спр. № 296. – 32 с.
6. *ЦДАМЛМ.* – Ф. 635. – Оп. 1. – Спр. № 371. – 4 с.
7. *ЦДАМЛМ.* – Ф. 635. – Оп. 1. – Спр. № 1554. – 4 с.
8. *ЦДАМЛМ.* – Ф. 635. – Оп. 2. – Спр. № 61. – 93 с.
9. *ЦДАМЛМ.* – Ф. 635. – Оп. 2. – Спр. № 102. – 25 с.
10. *ЦДАМЛМ.* – Ф. 635. – Оп. 2. – Спр. № 114. – 109 с.
11. *ЦДАМЛМ.* – Ф. 635. – Оп. 2. – Спр. № 116. – 10 с.

Резюме

Розглянуто освітню діяльність Донецького обласного відділення Музично-хорового товариства УРСР у 1960-70 роки ХХ ст. Проаналізовано його роль у мистецько-просвітницькому русі Донеччини та тенденціях професіоналізації сфери музичної освіти.

Ключові слова: музичне життя, музична освіта, музична школа, Музично-хорове товариство, Донеччина, регіональна специфічність, культурно-мистецький простір, навчальний заклад.

Summary

***Knysheva L.* Educational activities of the Regional Branch of Music and Choral Society of the USSR and its role in the development of music education in Donetsk region in 1960-70-ies of XX century**

The educational activities of the Donetsk regional branch of Music and Choral Society of the USSR and its role in the development of music education in the Donetsk region 1960-70-ies of XX century has been considered in the article. Its role in the cultural and educational movement of Donetsk and professionalization trends in music education has been analyzed.

Key words: musical life, music education, music school, Musical and Choral Society, Donetsk region, the regional specificity, cultural and artistic space, educational institution.

Аннотация

Рассмотрена образовательная деятельность Донецкого областного отделения Музыкально-хорового общества УССР в 1960-1970-е годы ХХ столетия. Проанализирована ее роль в культурно-просветительском движении Донецкой области и тенденциях профессионализации сферы музыкального образования.

Ключевые слова: музыкальная жизнь, музыкальное образование, музыкальная школа, Музыкально-хоровое общество, Донецкая область, региональная специфичность, культурно-художественное пространство, образовательное учреждение.

Надійшла до редакції 13.12.2013 р.